

ADAPTAREA ÎMPRUMUTURILOR PRIN ECHIVALARE SUFIXALĂ

L'ADAPTATION DES EMPRUNTS PAR ÉQUIVALENCE SUFFIXALE

(Résumé)

Cette présentation est centrée sur la mise en discussion du concept d'«équivalence du suffixe», en comparaison avec les phénomènes de substitution suffixale, d'adaptation au roumain et de calque linguistique. Equivaloir le suffixe est une modalité particulière d'adaptation des emprunts analysables à la structure morpho-dérivative de notre langue, par l'appel analogique aux suffixes internes (hérités ou appartenant à des traditions culturelles) qui remplacent les suffixes étymologiques.

Le résultat de l'équivalence du suffixe est, d'une part, l'adaptation à la langue roumaine d'un emprunt (la «roumanisation») qui, de cette manière, va s'encadrer dans des classes dérivatives dominantes, souvent en concurrence avec un correspondant étymologique, et, d'autre part, l'obtention de variantes analogiques vieilles, explicables dans un certain contexte historique et culturel.

Mots-clés: équivalence suffixale, adaptation au roumain calque linguistique, analogie, synonymie, paronymie.

Modalitățile de adaptare a împrumuturilor lexicale neologice la structura fonomorfologică a limbii române au caracter analogic și presupun integrarea acestora în clase flexionare și derivative interne care corespund cel mai bine particularităților formale ale etimonului extern. Îmbogățirea, modernizarea și sistematizarea lexicului românesc s-au realizat prin pătrunderea masivă a împrumuturilor din principalele limbi de cultură și de civilizație europene și prin constituirea/consolidarea unor modele structurale care, după o firească perioadă de fluctuație și de concurență, s-au stabilizat și constituie, până astăzi, unul dintre principalele argumente ale latinității limbii noastre și ale evoluției convergente cu cea a limbilor romanice-surori.

1. Modalități de îmbogățire lexicală

Împrumuturile și calcurile lingvistice, pe de o parte, și mijloacele interne de îmbogățire lexicală, pe de altă parte, contribuie la confirmarea unor structuri morfematice regăsite atât la nivel popular, originar, cât și la nivel cult (latino-roman).¹

1.1. Astfel, este cunoscută ezitarea de adaptare – explicabilă prin factori istorici, geografici și socioculturali – a etimoanelor latine în *-(a)tio*, *-(a)tionis*, *-(i)tio*, *-(i)tionis* și a „urmașelor” lor moderne din franceză, italiană, germană (vezi variantele *-ie*, *-iune*, *-ciune*, *-ion*, *-ione* și *-ionă*), a împrumuturilor neologice de origine greacă în *-ioç*, *-iov* și a celor similare latinești în *-ius*, *-ium* (vezi oscilația între *-ie* și *-iu*), a substantivelor latinești terminate în *-antia* și *-entia*, intrate direct sau/și prin diverse filiere¹ (vezi *-anție/-anță/-ință*, respectiv *-enție/-ență/-ință*), a substantivelor latine abstracte în *-itas*, *-itatis* și a corespondentelor moderne în *-ităt* (germ.), *-itas* (magh.), *-ità* (it.), *-ité* (fr.), cu finale reflectate în forme oscilante ca *-itate/-ătate*, *-itaș*, *-itet*, *-itas*, *-ită*, *-ité*, a abstractelor latine în *-itudo*, *-itudinis*, ale căror rezultate depind atât de analogie, cât și de particularitățile etimoanelor directe (vezi *-itudă* și *-itudine*) etc.² sau adaptarea (exclusiv) morfologică a sufixelor împrumutate odată cu cuvintele care le conțin (vezi, spre exemplu, fr. *-ette* > rom. *-eță*, fr. *-(t)eur* > rom. *-(t)or*, fr. fem. *-eur* > rom. *-or/-oare*, fr. *-euse* > rom. *-eză*, fr. *-oire* > rom. *-oriu*, fr. *-air(e)* > rom. *-ar/-er*, fr. *-ure* > rom. *-ură* etc.

1.2. Pe de altă parte, prin calc lexical de structură morfematică își întăresc poziția în limbă atât sufixele neologice (vezi *fundal*, *mormântal*, *pumnal*, *punctual*, *focar*, *semnatar*, *ziar*, *fructieră*, *creștinism*, *viitorime* etc., care presupun „echivalarea” radicalului etimoanelor și păstrarea sufixului), cât și sufixele vechi (vezi *catifelat*, după fr. *vélouté*, *coborâtor* ‘urmaș’, după fr. *descendant*, *curgător* ‘curent’, după fr. *courant*, *ședință*, după fr. *séance*, *semnalizare*, după fr. *signalation*, *mișcător* ‘emoționant’, după fr. *émouvant* etc.) (Stanciu-Istrate 2006: 167–175).

1.3. Exemplele de mai sus pun în evidență fenomenul cunoscut sub numele de „românizare” lingvistică, înțeles în sensul cel mai larg cu putință. Din această perspectivă, românizarea presupune modalitățile de punere în acord a structurii formale a etimoanelor lexicale externe pătrunse în română cu structura moștenită a cuvintelor deja existente în limba noastră. Românizarea este de ordin fonetic, accentual, flexionar, derivativ sau mixtă (lexico-morfologică sau lexico-derivativă) și este impusă de mecanisme interne analogice fie valorificate programatic, fie, mai ales, funcționând firesc în

¹ Vezi corespondentele romanice (fr. *-ance*, *-ence*, it. *-anza*, *-enza*) și cele nero-manice (pol. *-ancja*, *-encja*, rus. *-анция*, *-енция*, magh. *-ancia*, *-encia*, scr. *-ancija*, *-encija*, germ. *-anz* și *-enz*).

² Despre diversele variații (etimologice sau analogice) de adaptare a sufixelor nominale, vezi FCLR, IV, 2015.

procesul de îmbogățire lexicală, cu scopul unei motivări structurale cât mai clare pentru vorbitorii limbii-gazdă. Atunci când modelul analogic intern este reprezentat, atât la nivelul rădăcinii, cât și la nivel derivativ, de morfeme moștenite, care modifică structura analizabilă a etimonului extern în direcția românizării ei, aceasta este privită în sens restrâns, ca un tip particular de calc lingvistic (Stanciu-Istrate 2000: 581–597).

2. Echivalarea sufixului la împrumuturile neologice

Procesul de adaptare a etimoanele lexicale externe analizabile ține cont de structura formală din limba-sursă și de posibilitățile interne ale limbii-gazdă care, în cazul particular al limbii române, sunt multiple și deschise. Propunem spre discuție situația împrumuturilor a căror adaptare presupune echivalarea analogică a sufixului derivativ etimologic cu unul intern, pe care o vom detalia prin raportare la fenomenul de românizare și la cel de substituție sufixală, atât ca proces, cât și din punctul de vedere al consecințelor acestui proces. Am folosit această denumire în explicarea unora dintre cuvintele prezente în *Dicționarul etimologic al limbii române* (DELR 2011/2015).

2.1. Cea mai reprezentativă (prin frecvență și prin stabilitate) clasă de asemenea împrumuturi este a substantivelor abstracte în *-(a)re*, obținute din etimoane analizabile, unice sau multiple, derivate cu sufixul latin *-atio*, respectiv cu urmașele lui din franceză (*-ation*), din engleză (*-ation*) și/sau din germană (*-ation*) sau rusă (*-aciija*): *acidizare* ‘acidulare’ (din fr. *acidisation*, prin echivalarea sufixului); *adulterare* ‘falsificare, denaturare’ (din fr. *adultération*, lat. *adulteratio*, cu echivalarea sufixului); *albitizare* ‘transformare a feldspațiilor în albite’ (din fr. *albitisation*, cu echivalarea sufixului); *alchilare* ‘reacție chimică de introducere a unui alchil în molecula unui compus organic’ (din fr. *alkylation*, cu echivalarea sufixului); *alfabetizare* ‘acțiunea de a alfabetiza și rezultatul ei’ (din fr. *alphabétisation*, cu echivalarea sufixului); *bituminizare* ‘proces de formare a unor hidrocarburi prin transformarea lentă, în lipsa oxigenului, a nămolurilor bogate în resturi de organisme’ (din fr. *bituminisation*, cu echivalarea sufixului); *bromurare* ‘reacție chimică prin care se introduc atomi de brom în molecula unui compus organic’ (din fr. *bromuration*, cu echivalarea sufixului); *inalienare* ‘situația, starea a ceea ce este inalienabil’ (din fr. *inaliénation*, cu echivalarea sufixului); *caolinizare* ‘transformare a feldspatului în caolin’ (din fr., engl. *kaolinisation*, cu echivalarea sufixului); *cazeificare* ‘proces care constă în transformarea țesutului necrozat într-o masă amorfă, cu aspect asemănător brânzei’ (din fr. *caséification*, cu echivalarea sufixului); *cerificare* ‘impregnare cu ceară’ (din fr. *cérification*, cu echivalarea sufixului); *cianizare* ‘tratament termochimic prin care se introduce carbon și azot la suprafața unei piese din oțel, pentru a se obține un strat superficial dur’ (din fr. *cyanisation*, cu echivalarea sufixului); *cianhidrizare* ‘tratare cu acid cianhidric a răsadurilor sau a puieților, pentru combaterea paraziților’ (din fr. *cyanhydrisation*, cu echivalarea sufixului);

ciclizare ‘reacție chimică prin care lanțul de atomi din molecula unui compus organic se închide și formează un ciclu’ (din fr. *cyclisation*, cu echivalarea sufixului); *clorinare* s.f. (med.) ‘clorizare’ (din engl. *chlorination*, cu echivalarea sufixului); *clorizare* ‘dezinfectare a apei prin tratarea ei cu clor’ (din fr. *chlorisation*, cu echivalarea sufixului); *colectivizare* ‘transformare a diverse tipuri de proprietate privată în proprietate colectivă’ (din rus. *kollektivizacija*, cu echivalarea sufixului); *decarboxilare* ‘reacție chimică de eliminare a bioxidului de carbon’ (din fr. *décarboxylation*, cu echivalarea sufixului); *defragmentare* ‘procedură prin care toate fișierele de pe un hard-disc sunt rescrise pe disc, astfel încât toate părțile unui fișier sunt rescrise pe sectoare contigue’ (din engl. *defragmentation*, cu echivalarea sufixului)¹; *dextrinizare* ‘transformare a amidonului în dextrină’ (din engl. *dextrinization*, cu echivalarea sufixului); *eluviere* ‘ridicare a sărurilor și a substanțelor coloide din straturile inferioare ale unui sol către straturile lui superioare’ (din fr. *éluviation*, cu echivalarea sufixului); *faradizare* ‘utilizare terapeutică a curenților de inducție’ (din fr. *faradisation*, cu substituția sufixului); *granitizare* ‘proces natural de formare a rocilor granitice’ (după fr. *granitisation*, germ. *Granitisation*, cu echivalarea sufixului); *iluviere* ‘proces de acumulare în sol a produselor rezultate din aluviuni; iluviu’ (după fr. *illuviation*); *industrializare* ‘proces de transformare a unei țări agrare într-o țară industrială dezvoltată’ (din fr. *industrialisation*, prin echivalarea sufixului); *milonitizare* ‘proces de formare a milonitelor’ (din fr. *mylonitisation*); *occidentalizare* ‘proces de modernizare a societății, limbii și culturii românești realizat, direct sau indirect, sub influența limbilor și culturilor europene occidentale’ (din fr. *occidentalisation*, cu echivalarea sufixului); *policondensare* ‘reacție de combinare a unor monomeri într-o macromoleculă’ (din fr. *polycondensation*, germ. *Polykondensation*, cu echivalarea sufixului); *relatinizare* ‘proces de intensificare a componentei latine a limbii române, la toate nivelurile ei’ (din fr. *relatinisation*, cu echivalarea sufixului)² etc. Uneori, aceste împrumuturi reprezintă o adaptare unică a două etimoane externe derivate, la rândul lor, cu sufixe diferite ca origine, dar cu valori identice: *hipercharacterizare* (lingv.) ‘marcare a unei trăsături gramaticale sau lexicale printr-un cumul de mijloace formale’ (din fr. *hypercaractérisation*, germ. *Hypercharacterisierung*, cu echivalarea sufixului).

¹ Exemplul este citat de Trif 2006: 156, la capitolul *Calcuri lexicale de structură* (p. 152–165), împreună cu alte exemple similare, din care menționăm *deserializare* (din engl. *deserialisation*), *multiplexare* (din engl. *multiplexing*), *precompensare* [a scrierii] (din engl. [write] *precompensation*), *preindexare* (din engl. *preindexing*), [operator de] *redirectare* (din engl. *redirection* [operator]), *relocare* (din engl. *relocation*) etc.

² Pentru comentarii referitoare la originea și definirea conceptelor de *relatinizare*, *reromanizare* și *occidentalizare*, vezi Bogdan-Oprea 2011: 11–20.

Cu câteva excepții discutabile, care au, eventual, etimologie mixtă (internă și externă), substantivele de mai sus nu pot fi explicate decât prin echivalarea sufixelor etimologice prezente în structura corespondentelor externe cu sufixul moștenit *-re*, fapt „impus” de valorile similare ale celor două sufixe și de concurența lor cvasigenerală în procesul de modernizare romanică a limbii române¹. Argumente pentru această soluție etimologică sunt lipsa unui verb care să justifice derivarea internă sau, în cazul în care acesta există, caracterul lui rar și atestarea (mai) târzie prin comparație cu substantivul, sensul „derivatului” în *-re*, care reproduce exact sensul corespondentului extern și, nu în ultimul rând, includerea lui în unități frazeologice care au, categoric, un model extern. Un caz particular îl constituie *hipercharacterizarea*, a cărei finală reprezintă echivalarea cu același sufix intern a două sufixe externe cu origini diferite, respectiv fr. *-(at)ion* și germ. *-ung*. Exemplele citate sunt reflexe unice ale etimoanelor externe menționate, unice sau multiple.

2.2. O clasă cel puțin la fel de bogată de asemenea împrumuturi adaptate prin echivalarea unui sufix extern cu un corespondent intern este formată din substantivele abstracte în *-re* care formează perechi cu corespondentele lor împrumutate din același/aceleași etimon/etimoane extern/e. Din aceasta fac parte dubletele *ablactație* ‘încetare a secreției de lapte matern, ablactare’ (din fr. *ablactation*, lat. *ablactatio*) și *ablactare* ‘înlocuire a laptelui matern prin alte alimente necesare sugarului; ablactație’ (din fr. *ablactation*, germ. *Ablaktation*, cu echivalarea sufixului); *abnegație* ‘devotament dus până la sacrificiu’ (din fr. *abnégation*, lat. *abnegatio*) și *abnegare* ‘abnegație’ (din fr. *abnégation*, prin echivalarea sufixului); *abraziune* ‘roadere a scoarței terestre datorită vântului sau curenților apei; roadere a unui material prin frecare cu un abraziv’ (din fr. *abrasion*, lat. *abrasio*) și *abrazare* ‘prelucrare cu un material abraziv’ (din fr. *abrasion* DEX, prin echivalarea sufixului, direct din rom. *abraziune* DELR sau din *abraziv* FCLR IV: 299, prin substituție sufixală); *aliterație* ‘procedeu stilistic care constă în repetarea aceluiași sunet sau a unui grup de sunete în cuvinte care se succedă’ (din fr. *allitération*) și *aliterare* ‘aliterație’ (din fr. *allitération*, cu echivalarea sufixului, sau direct din rom. *aliterati(un)e*, prin substituție sufixală); *cianurație* (atestat în documente prezente pe Internet)² ‘cianurare’ (din fr. *cyanuration*) și *cianurare* ‘extragere a metalelor nobile din minereuri sărace cu ajutorul unei soluții de cianură de sodiu’ (din fr. *cyanuration*, prin echivalarea sufixului); *climatizație*

¹ Vezi, în acest sens, SDLR, care atrage atenția asupra concurenței dintre sufixe și care face inclusiv recomandări normative.

² Vezi contexte de tipul *uzină de cianurație* (www.catalinhosu.ro/tag/cianuratie), *tehnologie prin cianurație* (<http://www.monitorulcj.ro/economie/28551>, publicat pe 1 oct. 2013), *exploatarea neferoaselor prin cianurație* (<http://www.crainou.ro/2009/08/04/campulungenii-cer-interzicerea-cianuratiei-la-rosia-montana/>), *proces de cianurație* (<http://blog.icy.ro/2013/11/excursie-roșia-montana/>) etc.

(rarisim, pe net)¹ ‘climatizare’ (din engl. *climatization*, fr. *climatisation*) și *climatizare* ‘asigurarea temperaturii și umidității optime într-o încăpere’ (din fr. *climatisation*, cu echivalarea sufixului); *colorizație* ‘colorizare’ (din fr. *colorisation*) și *colorizare* ‘combinație a vopselelor pentru obținerea diferitelor nuanțe; efect al colorării’ (din fr. *colorisation*, cu echivalarea sufixului); *comunicație* ‘mijloc de comunicare între puncte diferite; legătură, contact; sistem tehnic folosit pentru realizarea comunicației; (în sint. comunicații de masă) totalitatea mijloacelor tehnice de comunicare a informațiilor’ (din fr. *communication*, lat. *communicatio*)² și *comunicare* ‘acțiunea de a comunica și rezultatul ei; raport, relație, legătură; prezentare, într-un cerc de specialiști, a unei contribuții personale într-o problemă științifică’ (din fr. *communication*, cu echivalarea sufixului); *condensație* ‘trecere a unui corp din stare gazoasă în stare lichidă prin scăderea temperaturii sau prin comprimare, condensare’ (din fr. *condensation*, engl. *condensation*) și *condensare* ‘condensație’ (din fr. *condensation*, germ. *Kondensation*, cu echivalarea sufixului); *conjugăți(un)e* (inv.) ‘conjugare’ (din lat. *conjugatio*, -onis) și *conjugare* ‘(gram.) totalitatea formelor flexionare ale unui verb; clasă flexionară a verbelor; (biol.) forma cea mai simplă de fecundație, constând în unirea temporară a două microorganisme’ (din lat. *conjugatio*, fr. *conjugaison*, cu echivalarea sufixului); *demodulație* ‘(radio, inform.) operație inversă modulației; separare a oscilației de joasă frecvență de unda purtătoare de înaltă frecvență’ (din germ. *Demodulation*, fr. *démodulation*) și *demodulare* ‘proces de recepție și transformare a unui semnal analogic în echivalentul său digital, astfel încât un calculator să poată folosi informația, demodulație’ (din fr. *démodulation*, engl. *demodulation*, cu echivalarea sufixului); *diseminație* ‘diseminare’ (din fr. *dissémination*) și *diseminare* ‘împrăștiere, răspândire (în toate părțile) a semințelor, a microbilor, a ideilor, a informației etc.’ (din fr. *dissémination*, cu echivalarea sufixului); *enucleație* ‘enucleare’ (din fr. *énucléation*) și *enucleare* ‘extirpare a unei formații organice circumscrise sau a unei tumori; enucleație’ (din fr. *énucléation*, cu echivalarea sufixului); *germinație* ‘proces fiziologic de trecere a unui germen de la viața latentă la viața activă și care duce la nașterea unei plante sau a unui organ vegetal’ (din fr. *germination*, lat. *germinatio*, -onis) și *germinare* ‘acțiunea de a germina și rezultatul ei, încolțire’ (din fr. *germination*, cu adaptarea sufixului); *imersiune* ‘afundare parțială sau totală

¹ Vezi contexte de tipul *camere dotate cu climatizație* (<https://hotelguru.ro/oroshaza>), *unități de climatizație* (www.fatrafol.cz/uploads/pdf/fatrafol-s-ktp-rumun-web.pdf), *instalații de climatizație* (storage.spatiuconstruit.ro/storproc/.../41156_mea_catalog_table_perforate_rom.pdf).

² Vezi SDLR, s.v. *comunicațiune* (lat. *communicatio*, -ónis). Acțiunea de a comunica. Legătură, relațiune, corespondență: *cale de comunicațiune cu cineva, cu ceva*. Informațiune: *a primi o comunicațiune*. – Și **-ăție** și **-ăre**. Vezi aceeași recomandare a dubletului și pentru *interpretațiune*: – Și **-ăție**, dar ob. **-ăre**.

a unui corp într-un lichid; stare a unui corp afundat într-un lichid; pătrundere a unui corp ceresc în conul de umbră al altui corp ceresc' (din fr. *immersion*, lat. *immersio*, *-onis*) și *imersare* 'cufundare a unui corp într-un lichid' (din fr. *immersion*, cu echivalarea sufixului)¹; *inseminare* 'inseminare' (din fr. *insémination*) și *inseminare* 'fecundare artificială' (din fr. *insémination*, cu echivalarea sufixului); *interpretațiune* 'interpretare' (din fr. *interprétation*) și *interpretare* 'comentare, explicare, interpretațiune' (din fr. *interprétation*, cu echivalarea sufixului); *tindalizație* (rar) 'tindalizare' (din fr. *tyndallisation*) și *tindalizare* 'procedeu de sterilizare prin încălziri la temperaturi între 60°–80° C și răciri succesive' (după fr. *tyndallisation*) etc.² După cum se poate observa, unele dintre dubletele de mai sus sunt în relație de sinonimie totală (vezi *abnegație* și *abnegare*, *aliterație* și *aliterare*, *cianurație* și *cianurare*, *enucleație* și *enucleare*, *inseminare* și *inseminare* etc.) sau parțială (vezi *ablactație* și *ablactare*, *abraziune* și *abrazare*, *comunicație* și *comunicare*, *condensație* și *condensare* etc.)³. Caracterul parțial al sinonimiei este fie originar, în sensul pătrunderii celor două cuvinte de la început cu sensuri (mai mult sau mai puțin) diferite, explicabile prin polisemia etimonului unic extern, fie este dobândit pe terenul limbii române, prin specializarea treptată a celor două forme diferite ale etimonului polisemantic. De asemenea, împrumuturile în *-ație* sunt mai rare și mai puțin actuale decât corespondentele în *-are* care, pe lângă argumentul includerii într-o clasă foarte bogată de abstracte, sunt principala modalitate de exprimare a numelui de acțiune în limba română.

2.3. O a treia clasă de împrumuturi ale căror sufixe originare au fost echivalate și, ca urmare, înlocuite prin sufixul *-(a)re* este reprezentată de cele provenite din etimoane externe analizabile care conțin sufixele *-age* și *-ment* (pentru franceză), sufixul german *-ung* și sufixul englez *-ing*, toate

¹ Vezi DN³, s.v., unde apare, ca în toate situațiile similare, cu indicația: După În DEX este derivat dintr-un verb (rar) *imersa*.

² Pentru multe alte exemple similare, vezi Carabulea și Popescu-Marin 1967: 277–320. Autoarele argumentează justetea unei asemenea interpretări și indică, în multe cazuri, posibilitatea unei etimologii duble, interne și externe, vezi *albitizare* (cf. *albit*, fr. *albitisation*), *cianurare* (cf. *cianură*, fr. *cyanuration*), *hibridizare* (cf. *hibrid*, fr. *hybridisation*), *sferoidizare* (cf. *sferoid*, fr. *spheroïdisation*) etc. În alte cazuri, este sugerată, prin *confer*, exclusiv derivarea internă, prin substituție (vezi *imersare*, cf. *imersiune* < fr. *immersion*). Pentru originea externă a lui *abnegare*, *comunicare*, *germinare*, *inseminare* și *interpretare*, vezi Bogdan-Oprea 2011: 96–97.

³ În relație de sinonimie se află și dubletul *abducție* 'mișcare prin care se îndepărtează un membru sau un segment al acestuia de axul median al corpului' (din fr. *abduction*) și *abducere* 'abducție' (din fr. *abduction*, lat. *abductio*, *-onis*, cu echivalarea sufixului), cu observația că al doilea component reprezintă mai degrabă o românizare după modelul verbului moștenit *duce(re)*.

acestea având, în limbile de origine, aceeași valoare semantică și aceeași funcționalitate.

2.3.1. Dintre numeroasele exemple, sunt de menționat, în primul rând, cele care sunt reflexe unice ale etimoanelor externe: *aluminare* ‘acoperire a suprafeței unui obiect cu un strat protector de aluminiu, aluminizare’ (din fr. *aluminage*, cu echivalarea sufixului); *asomare* ‘proces tehnologic, folosit în abatoare, prin care se ameteșc animalele înainte de tăiere’ (din fr. *assommement*, cu echivalarea sufixului); *blanșare* ‘operație de sterilizare, prin opărire, a alimentelor folosite în industria conservelor’ (din fr. *blanchiment*, cu echivalarea sufixului); *blanșisare* ‘blanșare; operațiune de rafinare a zahărului’ (din fr. *blanchissage*, cu echivalarea sufixului); *calorifugare* ‘izolare termică calorifugă’ (din rom. *calorifug* + *-are* sau din fr. *calorifugeage*, cu echivalarea sufixului); *ciclonare* ‘operație de clasare pneumatică cu ajutorul cicloanelor’ (din fr. *cyclonage*, cu echivalarea sufixului); *cobaltare* ‘acoperire cu un strat de cobalt a suprafeței unui obiect metalic’ (din fr. *cobaltage*, germ. *Kobaltierung*, cu echivalarea sufixului); *contratipare* ‘obținere de contratipuri’ (din fr. *contretypage*, cu echivalarea sufixului); *convertizare* ‘procesul metalurgic de înlăturare a impurităților din masa metalică aflată în stare de fuziune în convertizor; schimbarea unui gen de curent electric în altul’ (din fr. *convertissage*, cu echivalarea sufixului MDN sau din *convertizor*, prin substituția finalei DEX); *cromatare* ‘acoperirea suprafețelor metalice cu cromat’ (din *cromat* + *-are* DEX sau după fr. *chromatage* MDN); *degorjare* ‘operație de îndepărtare a drojdiei din sticlele de vin’ (din fr. *dégorgeage*, *dégorgement*, cu echivalarea sufixului); *durcisare* ‘întărire, solidificare (a metalelor, betonului etc.), durificare’ (din fr. *durcissement*, cu echivalarea sufixului); *eluvionare* ‘acțiunea de formare a eluviilor; spălare spre adâncime a unor elemente componente din straturile superioare ale solului sub acțiunea apei de precipitații infiltrate în sol, eluviune, eluviere’ (din fr. *éluvionnement*, cu echivalarea sufixului); *eșapare* ‘evacuare a gazelor arse’ (după fr. *échappement*, cu echivalarea sufixului); *gondolare* ‘strâmbare a unei foi de tablă, de placaj’ (din fr. *gondolage*, cu echivalarea sufixului); *procesare* ‘operațiunea de introducere a unui text în computer și de scoatere a corecturilor’ (din engl. *processing*, cu echivalarea sufixului); *ranfluare* ‘operație de readucere la suprafață și de punere în stare de plutire a unei nave scufundate’ (din fr. *renflouement*, prin echivalarea sufixului); *scalare* ‘în grafica de prezentare, ajustarea axei y (a valorilor) de către program pentru ca diferențele dintre date să fie mai evidente’ (din engl. *scaling*, cu echivalarea sufixului)¹ etc. După opinia noastră, caracterul tehnic al majorității exemplurilor citate mai sus este un argument pentru considerarea

¹ În Trif 2006: 195, este considerat calc semantic. Vezi multe alte exemple, explicate fie prin raportare unică la un etimon extern, fie prin raportare unică la un etimon intern, fie, în sfârșit, printr-o dublă raportare, la un etimon intern și unul extern, în SMFC IV, 1967: 310–318.

lor mai degrabă ca împrumuturi, ele reflectând la nivel lingvistic acțiuni deja denumite în limbile de proveniență și prezente ca atare în materialele sau dicționarele de specialitate. În cazurile de față, simpla raportare la un verb corespondent atestat în română nu este suficientă, ci trebuie confirmată cu date de ordin cronologic, semantic și referențial¹.

2.3.2. Dintre exemplele de perechi analizabile împrumutate din același etimon, ale căror componente sunt în relație de sinonimie, sunt de menționat: *ambutisaj* ‘comprimare la cald sau la rece a unei piese de metal pentru a-i da o formă determinată’ (din fr. *emboutissage*) și *ambutisare* ‘ambutisaj’ (din fr. *emboutissage*, cu echivalarea sufixului); *ancolaj* ‘ancolare’ (din fr. *encollage*) și *ancolare* ‘încleiere’ (din fr. *encollage*, cu echivalarea sufixului); *arimaj* ‘arimare’ (din fr. *arrimage*) și *arimare* ‘aranjarea și fixarea încărcăturii pe o navă sau pe un avion, ținând seama de condițiile de echilibrare’ (după fr. *arrimage*, cu echivalarea sufixului); *bracaj* ‘rotire a părții mobile a unor sisteme tehnice pentru a fi aduse sau orientate într-o anumită poziție ori direcție’ (din fr. *braquage*) și *bracare* ‘bracaj’ (din fr. *braquage*, cu echivalarea sufixului); *ecruisaj* ‘modificare a proprietăților unui metal sau a unui aliaj prin deformări plastice’ (din fr. *écrouissage*) și *ecruisare* ‘ecruisaj’ (din fr. *écrouissage*, cu echivalarea sufixului); *egutaj* ‘egutare’ (din fr. *égouttage*) și *egutare* ‘îndepărtare a apei din cărbuni și din minereuri, în silozuri sau în grămezi expuse la aer’ (din fr. *égouttage*, cu echivalarea sufixului); *furbisaj* ‘curățare, lustruire a armelor sau alămurilor’ (din fr. *fourbissage*) și *furbisare* ‘furbisaj’ (din fr. *fourbissage*, cu echivalarea sufixului); *stenozaaj* ‘stenozare’ (din fr. *sténosage*) și *stenozare* ‘acțiunea de a (se) stenoza; stenozaaj; tratament al produselor textile pentru a le întări și insolubiliza’ (din *stenoza* + *-are* sau din fr. *sténosage*, cu echivalarea sufixului) etc. În cazul celor mai multe dintre ele, nu există niciun risc de confuzie paronimică, în sensul că este vorba despre termeni tehnici, în genere monosemantici, a căror dublă formă în română se datorează strict analogiei formale. O situație particulară este dată de dubletul *ecarisaj* ‘strângere, valorificare (în scop industrial sau furajer) sau distrugere a cadavrelor de animale și a deșeurilor de la abatoare, (rar) ecarisare; prindere a câinilor fără stăpân’ (din fr. *équarrissage*) și *ecarisare* ‘tăiere și fasonare (manuală) a buștenilor, a blocurilor de piatră pentru a se obține diferite piese prismatice, (rar) ecarisaj’ (din fr. *équarrissage*, cu echivalarea sufixului), ale cărui componente, aflate în relație inițială de paronimie², ajung să fie folosite unul în locul celuilalt.

¹ Dintre cele consultate, dicționarul care dă prioritate originii interne unice (vezi *cobaltare* < *cobalta*, *procesare* < *procesa* etc.) este DEX-ul care, în unele situații, nu ține cont de criteriul concordanței categoriei lexico-gramaticale (vezi, pentru *blanșare*, cf. fr. *blanchir*, iar pentru *ranfluare*: după fr. *renflouer*).

² Primatul relației de paronimie este confirmat de dicționarele consultate (vezi, spre exemplu, DLR, s.v.), în care sensurile diferite sunt principale, iar sensul comun,

2.4. O altă situație privește împrumuturile verbale din latină sau din limbile moderne care, cel puțin în epoca de început a modernizării limbii noastre (de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și până pe la 1840), au fost adaptate conform tradiției culturale și lingvistice „provinciale”, respectiv după model grecesc, maghiar și german. Astfel, forme ca *abdicarisi*, *abonarisi*, *acordarisi*, *adaptarisi*, *ambarcarisi*, *angajarisi*, *anularisi* etc. reprezintă adaptări ale etimoanelor latino-romanice corespunzătoare (fr. *abdiquer*/lat. *abdicare*, fr. *abonner*, fr. *accorder*/it. *accordare*, lat. *adaptare*/fr. *adapter*, fr. *embarquer*, fr. *engager* etc.) realizate prin echivalarea sufixului etimologic (fr. *-er*, it. *-are*, lat. *-are*) cu sufixul neogrecesc *-(ar)isi*, prin analogie cu împrumuturile neogrețești; la fel, forme ca *accentui/acțentui*, *aranjui*, *boxui*, *broșui*, *calcului* etc. sunt adaptări, prin aceeași echivalență sufixală, ale etimoanelor fr. *accentuer*/lat. *accentuare*, fr. *arranger*, fr. *boxer*, fr. *brocher*, fr. *calculer*/lat. *calculare* etc. după model german, iar forme ca *aplicălui*, *autenticălui*, *compărăului*, *confundăului*, *contentăului* etc. sunt, de asemenea, obținute prin echivalarea sufixelor etimoanelor (fr. *appliquer*/it. *applicare*, lat. *authenticare*, fr. *comparer*, lat. *confundere*, it. *contentare*/lat. *contentare* etc.) cu sufixul maghiar *-ăului*. Concurența dintre adaptările analogice (supuse tiparelor culturale tradiționale) și împrumuturile propriu-zise, adaptate prin încadrarea etimoanelor verbale în structura latină originală a dat câștig de cauză, în mod firesc, modelului latino-romanice, care a devenit general (vezi variantele literare *abdica*, *abona*, *accentua*, *acorda*, *adapta*, *ambarca*, *angaja*, *anula*, *aranja*, *aplica*, *boxa*, *broșa*, *calcula*, *compara*, *confunda* etc. Adaptările analogice de tipul celor prezentate mai sus au caracter învechit și reprezintă, din punctul de vedere al limbii de astăzi, variante „istorice” (eventual și „locale”) ale formelor verbale corespondente de conjugarea I, probe ale variației limbii literare în prima parte a epocii de îmbogățire și de modernizare latino-romanice¹.

3. Comentarii asupra corpusului

3.1. În urma trecerii în revistă a exemplurilor de mai sus, considerăm că procedeul de echivalare sufixală poate fi definit ca modalitatea de adaptare a unui sau mai multor etimoane externe (cu aspect cel puțin semianalizabil) la structura morfologică (derivativă) a limbii române prin înlocuirea sufixului sau

considerat rar. În DLR, *ecarisare* este explicat prin derivare internă de la verbul *ecarisa*, acesta din urmă fiind, la rândul său, considerat derivat regresiv din *ecarissaj*. Etimonul comun fr. *équarrissage* este polisemantic, însemnând atât «action de tailler à angles droits», cât și «action de dépouiller et dépecer un animal impropre à la consommation» (vezi <http://cnrtl.fr/definition/équarrissage>).

¹ În cazul dubletului verbal *etanșa* și *etanșeiza*, ambele cu același etimon extern (fr. *étancher*), primul împrumutat ca atare, iar al doilea prin echivalarea sufixului fr. *-er* cu rom. *-(e)iza*, rezultatul este obținerea a două verbe sinonimice.

sufixelor originare cu unul intern, din rațiuni de analogie formală. Rezultatul adaptării prin echivalarea sufixului duce

a) la formarea unui dublet exclusiv formal (alcătuit din variante ale aceleiași unități lexicale, în urma concurenței cărora limba literară o reține pe cea mai adaptată din punct de vedere structural) și

b) la formarea unui dublet semantic (alcătuit din două cuvinte diferite, sinonime sau paronime, provenite din același etimon extern prin modalități diferite de adaptare: cu păstrarea sufixului sau cu înlocuirea acestuia).

3.2. Echivalarea sufixului nu trebuie confundată cu substituirea sufixului sau cu cea a finalei considerate ca sufix, fenomene derivative destul de întâlnite în limba română (pentru exemple, vezi Moroianu 2008: 194–206, 2009: 281–294). Comparația dintre cele două procedee lingvistice pune în evidență atât asemănări, cât și diferențe. În ambele cazuri, rezultatul este îmbogățirea limbii cu noi unități, cu diferența că prin echivalarea sufixului se obțin inclusiv variante lexicale, pe când substituția sufixală are ca urmare crearea exclusivă de noi unități lexicale. În ambele cazuri, originea, atât cea externă, cât și cea internă, poate fi unică sau multiplă¹. De asemenea, amândouă procedeele au caracter analogic, echivalarea și substituirea sufixelor fiind făcute după modele interne bogate și stabile. Din punctul de vedere al diferențelor, echivalarea sufixului are loc în procesul de adaptare a unui etimon extern la structura morfoderivativă a limbii-gazdă, în timp ce substituirea sufixului este un fenomen derivativ realizat, din diverse rațiuni, în interiorul limbii. Dacă echivalarea sufixului presupune, în mod firesc, menținerea categoriei lexicogramaticale a etimonului extern, substituirea sufixului se realizează atât cu păstrarea, cât și cu modificarea categoriei lexicogramaticale a etimonului intern². În unele cazuri, cele două procedee se combină: spre exemplu, s.f. *consultanță* este obținut formal din corespondentul masculin *consultant*, prin substituție de sufix, dar din punct de vedere semantic reprezintă perechea românească a engl. *consulting*, id.

3.3. Echivalarea sufixului nu trebuie confundată nici cu adaptarea sufixului, care presupune românizarea acestuia și integrarea lui în una din clasele derivate ale limbii noastre (pentru exemple, vezi p. 1). Pe de altă parte, adaptarea sufixului face parte din procesul de îmbogățire a vocabularului prin

¹ Pentru etimologia multiplă externă, vezi, spre exemplu, *cobaltare*, adaptare, prin echivalarea sufixului, a fr. *cobaltage* și a germ. *Kobaltierung*, iar, pentru etimologia multiplă internă, vezi *illegalism*, derivat, prin substituție sufixală, din *illegal[ist]* și/sau din *illegal[ititate]*.

² Menținerea părții de vorbire a bazei interne, prin substituție, este prezentă în exemple de tipul: *amăriu* < *amăr[ui]*, *croncău* < *cronc[an]*, *cioruș* < *cior[oi]*, *suvelniță* < *suv[eică]* etc., iar schimbarea acesteia este prezentă, chiar într-o măsură mai mare, în exemple de tipul *excentrism* < *excentr[ic]*, *pirateresc* < *pirater[ie]*, *remușcător* < *remușc[are]* etc.

împrumut lexical și poate avea ca urmare cel mult existența a două sau mai multe variante, explicabile prin oscilațiile de adaptare a aceluiași etimon extern sau prin etimologie multiplă¹. Echivalarea sufixului reprezintă, în același timp, o formă particulară de românizare, dacă prin apelul la un sufix intern moștenit, în defavoarea unui sufix neologic, înțelegem o acțiune lingvistică conștientă și programatică. O astfel de interpretare include echivalarea sufixală în categoria, mai generală, a calculului lingvistic.

SURSE ELECTRONICE

www.cnrtl.fr

www.catalinhosu.ro/tag/cianuratie

www.monitorulcj.ro/economie/28551

www.crainou.ro/2009/08/04/

<http://blog.icy.ro/2013/11/excursie-roșia-montana/>

<https://hotelguru.ro/oroshaza>

www.fatrafol.cz/uploads/pdf/fatrafol-s-ktp-rumun-web.pdf

storage.spatiuconstruit.ro/storproc/

BIBLIOGRAFIE

Bogdan-Oprea, Helga, 2011, *Relatinizarea limbii române*, București, Editura Universității din București.

Carabulea, Elena, Magdalena Popescu-Marin, 1967, „Exprimarea numelui de acțiune prin substantive cu formă de infinitiv lung și de supin”, în SMFC IV, 1967, p. 277–320.

Moroianu, Cristian, 2008, „Derivarea prin substituție de afixe. Sufixe neologice”, în Bejan Doina Marta, Virginia Lucatelli, Oana Cenac (ed.), 2008, *Lexic comun/Lexic specializat*, Analele Universității „Dunărea de Jos” din Galați, fascicula XXIV, an 1, nr. 1, Galați University Press, p. 194–206.

¹ La limita dintre echivalare și adaptare sufixală se află și exemple de tipul *converter* s.n., adj. ‘(dispozitiv electronic) care realizează transformarea unui tip de semnal în altul’ (din engl. *converter*, germ. *Konverter*), formator s.n. ‘program de conversie a datelor din format intern în format extern și invers’ (din engl. *formatter*), *interpretor* s.n. ‘procesor specializat în interpretarea programelor; traductor de limbaj (...)’ (din engl. *interpreter*) etc. Dificultatea deciziei este confirmată și posibilitatea unei etimologii multiple, vezi exemplul lui *multiplexor* s.n. ‘dispozitiv care combină transmisiunile de viteză mică pe un canal de viteză mai mare, la un capăt al conexiunii’ (din engl. *multiplexer*, fr. *multiplexeur*). Pentru alte exemple similare, vezi Trif 2006: 152–165.

- Moroianu, Cristian, 2009, „Derivarea prin substituție de afixe. Sufixe substantivale vechi”, în Saramandu Nicolae, Manuela Nevaci, Carmen Ioana Radu (ed.), 2009, *Lucrările Celui de al doilea simpozion internațional de lingvistică* (București, 28–29 noiembrie, 2008), București, Editura Universității din București, p. 281–294.
- Stanciu-Istrate, Maria, 2000, „Românizarea neologismelor și calcul lingvistic”, în „Limba română”, 3, București, p. 581–597.
- Stanciu-Istrate, Maria, 2006, *Calcul lingvistic în limba română*, București, Editura Academiei Române.
- Trif, Radu, 2006, *Influența limbii engleze asupra limbii române în terminologia informaticii*, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă.

SIGLE

- DELR: *Dicționarul etimologic al limbii române*, red. resp.: acad. Marius Sala și Andrei Avram, București, Editura Academiei Române, vol. I (A–B) 2011, vol. al II-lea, partea I (Ca–Ciz) 2015.
- DEX: *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2012.
- DLR: *Dicționarul limbii române*. Serie nouă. Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur și acad. Ion Coteanu. Din anul 2000, redactori responsabili: acad. Marius Sala și acad. Gheorghe Mihăilă, București, Editura Academiei, 1965–2010.
- DN³: *Dicționar de neologisme*, de Florin Marcu și Constant Maneca, ediția a III-a, București, Editura Academiei Române, 1978.
- FCLR: *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. IV. *Sufixe. Derivarea nominală și adverbială*, partea 1, coord: Marina Rădulescu Sala, București, Editura Academiei Române, 2015.
- MDN: Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, ediția a X-a, revăzută, augmentată și actualizată, București, Editura Saeculum Vizual, 2008.
- SDLR: August Scriban, *Dicționarul limbii românești (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologisme, provincializme)*, edițiunea întâia, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presă Bună”, 1939.
- SMFC: *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. IV, red. resp.: acad. Al. Graur și Mioara Avram, București, Editura Academiei, 1967.

Cristian MOROIANU
Universitatea din București
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București